

צריך קרא כיון דרחמי היא.

(ב) גמ', לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. הקשה רבינו יונה בברכות (ו) בדפי הרי"ף ד"ה אבל, כיון דאסיקנא דתפילה ביחיד אינה נאמרת אלא בלשון הקודש, איך נהגו שהנשים מתפללות בשאר לשונות, כיון דחייבות בתפילה. וכתב בשם רבני צרפת, דכשהיחיד מתפלל אותה תפילה שמתפללין הציבור, דיינינן לה כתפילת הציבור ויכול לאומרה יחיד בלשון אחרת. והא דאמר רב יהודה אל ישאל צרכיו בלשון ארמית, היינו כששואל צרכיו כגון שמתפלל על חולה. והרא"ש (שם פ"ב סימן ב) תירץ, דדוקא בלשון ארמי קאמר רב יהודה דלא ישאל אדם צרכיו. וכדכתבו התוס' בשבת (יב): ד"ה שאין, דאפילו מחשבות לב האדם הם יודעים ומכירין, אלא דלשון ארמי מגונה בעיניהם להזיק לו. וביאר המעדני יו"ט (שם סק"ז), דהטעם דארמי מגונה בעיניהם, משום דקרוב ללשון הקודש וכלשון שהשתבש. (ועיין באות הבאה ובאות שאחריה).

(ג) גמ', שם. עיין באות הקודמת. כתב תוס' הרא"ש, דאין לפרש דאין חוששין, אבל מכירין בו שאף מחשבות הלבבות הם יודעים. מדפריך בסוגיין, מיוחנן כהן גדול ששמע בבית קודש הקדשים קול ארמית, ומשני, דגבריאל הוה, דאמר מר בא גבריאל ולמדו שבעים לשון. משמע, דשאר מלאכים אין מכירין בו, דאי מכירין אלא שאין חוששין לדבר בו, מאי מייתי ראייה דגבריאל חושש בו טפי משאר מלאכים, דילמא משום שהיה צריך ללמד ליוסף שבעים לשונות, דבענין אחר לא היו ממנים אותו לשררה.

(ד) גמ', שם. עיין באות ב'. כתב המהרש"א, דלדעת הרא"ש (שהובא באות ב), אתי שפיר הא דנקט לשון ארמי, לפי שהוא מגונה בעיני המלאכים. אבל לדעת רבינו יונה דאין חילוק בין לשון תרגום לשאר לשונות, צריך לומר, דנקט ארמי שהוא תרגום, לרבותא, דאף על גב דהוא לשון חשוב שניתן מסיני, כדאיתא במגילה (ט).

(ה) גמ', שם. הקשה הקרן אורה, לדעת הרא"ש, (המובא באות ב), דדוקא בלשון ארמי לא ישאל צרכיו, מאי פריך בגמרא "ותפילה בכל לשון" הרי לא הוציאו אלא לשון ארמי, ונשאר בצריך עיון.

(ו) תוס' ד"ה ברכת המזון, בתוה"ד, להכי כתיב וברכת את ה'. הקשה בהגהות אוהל משה, דבכהנים נמי כתיב "כה תברכו את בני ישראל", ומאי שנא. לכך כתב, דלא שייך למילף מהר גרזים, כיון דאין הברכות דומות זו לזו, דו ברכה וזו הודאה. עוד כתב, דבכל הני דבכל לשון, צריך עיקר ילפותא דבעינן דוקא לשון שהוא מבין, ובשבעת העדות והפקדון לא צריך קרא אלא למושבע מאחרים, דהוה אמינא דמהני אף שלא הבין כשהשביעוהו בלשון אחרת ופירשו לו לאחר מיכן.

דף לג ע"ב

(ז) גמ', אמרתי להם זייפתם תורתכם וכו'. כתב המרומי שדה, דהכותיים מתברכים בלבבם דהר גרזים הוא המקום אשר יבחר ה', דכתיב "זובחת שלמים ואכלת שם". ועל זה השיב, לו יהיה כן, הלא לא ידעתם איזה הר גרזים הוא, ועל כרחך הנכם נדרשים לתורה שבעל פה ולקבלה, ואם כן הרי אנו מקובלים דפירוש "אשר יבחר ה'" הוא על פי נביא, דהיינו ירושלים.

(ח) גמ', שאתם אומרים אלוני מורה שכם. בירושלמי (פ"ז ה"ג) איתא, דאמר לסופרי כותיים זייפתם תורתכם, שכתבתם בתורתכם "אצל אלוני מורה שכם".

(ט) גמ', רבי אלעזר אמר הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן. הקשה התוס' הרא"ש, היאך פליגי בה תנאי, וכי לא היו שמות הרי ישראל ידועים להם. ותירץ על פי הירושלמי (פ"ז ה"ג, מובא בתוס' ד"ה מול), דשתי גבשושיות עשו וקראו להם לזה הר גרזים ולזה הר עיבל. אמנם התוס' בסנהדרין (מד.) ד"ה ואתם כתבו, דבשני מקומות בארץ ישראל היו ב' הרים שנקראו הר גרזים והר עיבל, א' בהרי השומרון וא' סמוך לירדן.

(י) רש"י ד"ה ר"א בן יעקב, ורבי אלעזר נמי אדרבי אליעזר בן יעקב סמך וכו'. והרש"ש כתב, דרבי אלעזר בא לדחות דברי רבי יהודה, דאמר שהם רחוקים מעבר הירדן ואילך אצל שכם. ואמר הלא כתיב "והיה בעברכם", דמשמע תיכף בעברם. ועוד, ד"מבא השמש" משמע בכל מקום שקיעת החמה. ועוד, בארץ הכנעני, ארץ חוי היא. דהיינו, דקשה לרבי יהודה דאמר שהם אצל שכם, הרי היא ארץ החוי, אבל אם תאמר דהמה סמוך לירדן אתי שפיר, כדכתיב הכנעני וגו' ועל יד הירדן. ועוד, דכתיב "היושב בערבה", ולדברי רבי יהודה הא בין הרים הם יושבים. ועוד, דכתיב "מול הגלגל" דמשמע הרואה

בפירוש התורה (דברים פכ"ז פ"ג) בשם הגאון, דכתבו עליהם מנין המצוות כמו הכתובות בהלכות גדולות, כעין אזהרות. אמנם, מצינו בספר תאג'י, שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאג'יה וזיוג'יה, ומשם נעתקו התאג'ין בכל התורה, ויתכן דהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה נסים. (ועיין לקמן לה: אות יב).

(יג) מתני', שנאמר באר היטב. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דמשמע באר היטב לכל. ועוד פירש בשם הרא"ש, דהיטב בצירופו עולה שבעים, דהיינו ה', ועוד הי"ט, ועוד היט"ב, ועוד היט"ב, עולה ע'.

דף לב ע"ב

(יד) גמ', פרשת סוטה מנלך. הקשה התוס' הרא"ש, מאי קסבר תנא דמתניתין, אי סבירא ליה דכל התורה בכל לשון נאמרה, למה ליה לתלמודא למדרשינהו להנך דנאמרין בכל לשון, מקרא. ואי סבר דבלשון הקודש נאמרה, למה ליה לאתויי קרא להנך דנאמרין בלשון הקודש. ותירץ, דתלמודא אתי לפרש אליבא דכולהו תנאי, מיהו מאן דסבר דבכל לשון נאמרה, לא מצריך קרא אלא לאותן הנאמרין בלשון הקודש ומאן דסבר בלשון הקודש נאמרה לא מצריך קרא אלא לאותן הנאמרין בכל לשון.

(טו) גמ', דכתיב ואמר הכהן לאשה בכל לשון שהוא אומר. רש"י ד"ה ה"ג גריס, ואמר אל האשה, בכל לשון שהיא שומעת. וכתב הקרן אורה, דלגירסתו, לא איתרבי אלא, דאם אינה מבינה בלשון הקודש צריך שיאמר לה בלשון שהיא מבינה, אבל אם מבינה בלשון הקודש מנלך דבכל לשון נמי שרי. אבל לגירסה שלפנינו, דבכל לשון שהוא אומר אתי לרבות דשרי בכל לשון, ולא ילפינן בקל וחומר מחליצה דבלשון הקודש, והא שתהא מכרת בלשון, ממילא ידענא, דכתיב "ואמרה האשה אמן אמן", אלמא דצריכה שתבין האלה והשבעה. אלא דהוה אמינא, דצריך שיאמר לה בלשון הקודש, ואחר כך יפרש לה מה שהוא אומר, להכי מרבי בכל לשון שהוא אומר, דאין צריך לשון הקודש כלל.

(טז) גמ', ובמה היא נטמאת בשוגג או במזיד באונס או ברצון. ופירש רש"י ד"ה ובמה, דרק במזיד או ברצון יבדקה אבל בשוגג או באונס לא יבדקה. אבל בחידושי הר"ל כתב, דאף בשוגג ואונס המים בודקין אותה, וכגון באשת כהן שנאסרת לבעלה אף באונס ובשוגג.

(יז) רש"י ד"ה מפני מה תקנו, כדאשכחנא בחנה וקולה לא ישמע, כמבואר בברכות (לא.). אמנם ביומא (יט:) למדו מ"ודברת בם" ולא בתפלה, ופירש רש"י (שם) ד"ה בם, שיש לך להשמיע מה שאתה מוציא מפין, ולא בתפילה שהיא בלחש.

(יח) גמ', תפלה בלחש. כתב הרשב"א בברכות (לא.), דמדאיתא בברכות (כד:), כל המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה, משמע דדוקא בקול רם אסור אבל להשמיע לאזנו רשאי ומצוה לכתחילה, וכן הוכיח מהירושלמי בברכות (פ"ב ה"ד). אלא דבתוספתא דברכות (פ"ג ה"ט) איתא, יכול יהא משמיע קולו לאזניו [לפנינו בתוספתא לא כתוב לאזניו], פירש בחנה והיא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. אמנם הב"ח (סימן ק"א, ב) כתב, דאף להתוספתא צריך לכתחילה להשמיע לאזניו, וכונת התוספתא "יכול יהא חייב להשמיע לאזניו" לשיטת רבי יוסי, דבקריאת שמע אם לא השמיע לאזניו לא יצא, ומוכחין מחנה דאין חיוב לרבי יוסי, אבל מצוה לכתחילה.

(יט) גמ', כדי שלא לבייש את עוברי עבירה. הקשה המהרש"א (בחידושי אגדות), דבברכות (כד:): אמרינן ביה טעמא אחרינא, המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה, ופירש רש"י (שם) ד"ה הרי זה, כאילו אין הקב"ה שומע תפילת לחש. ותירץ, דודאי אם היו כולם משמיעין קולן לא הוה ביה מקטני אמנה. אלא כיון דתקנו תפילת לחש משום עוברי עבירה, מאן דלא חש לה ומשמיע קולו טפי משאר אינשי, הרי זה מקטני אמנה.

דף לג ע"א

(א) רש"י ד"ה תפילה, בתוה"ד, דהא רחמי נינהו. הקשה התורת הקנאות, דתיפוק ליה, משום דהיאך ייתי קרא אתפילה שהיא דרבנן, כדכתבו התוס' לעיל (לב). ד"ה קריאת שמע דתפילה דרבנן. ואי נימא דרש"י סבר כהרמב"ם (בספר המצוות, עשין ה) דיש לתפילה עיקר מן התורה אתי שפיר. אבל להרמב"ן (שם), דאין לתפילה עיקר כלל מן התורה, קשיא. ותירץ, דאולי יש לומר דאשמועינן קרא דכשירצה להתפלל דבכל לשון יתפלל, אלא דלא

שהביאו להר עיבל וכתבו עליהן התורה ואחר כך העמידן במלון בגלגל, ולא היו שם אבנים שניים שלקחו מתוך הירדן. אלא אבנים שניים היו שהקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים. ונעוין רש"י ד"ה הרימו לכם, דכתב הם שהקימו תחת מצב רגלי הכהנים וכו' סימן לבנים, וברש"י ד"ה שאו, דהאבנים שנשאו ממצב רגלי הכהנים הם שהקימו בהר עיבל. (א.ב.).

ז) רש"י ד"ה אמר רבי יצחק, בתוה"ד, והם באלכסון וכו'. הקשה התוס' הרא"ש, דהנושאין משוי באלכסון הילוכן קשה. ועוד, דטורטני בכל מקום הוא לשון כף מאזניים.

דף לד ע"ב

ח) גמ', כחנייתן עברו וכו'. כתב המהרש"א (חידושי אגדות), דמשמע מהאי לישנא ד"עברו", דלא פליגי אלא בעת עברם בירדן. אמנם בירושלמי (הובא ברש"י במדבר פרק י', כה), איכא פלוגתא בכל המסעות במדבר, דאיכא מאן דאמר כתיבה היו הולכין מדכתיב "מאסף לכל המחנות".

ט) תוס' ד"ה כחנייתן, בתוה"ד, אם כן לא עמדו כולם בירדן וכו'. כתב המהרש"א (חידושי אגדות), דאינה ראייה, דמי הגיד שבפעם אחת שמעו כולם התנאים, אימא דיהושע והכהנים היו עומדים בירדן בכמה מקומות, ומשמיעים התנאים כמה פעמים, וכל העובר שם היה שומע.

י) רש"י ד"ה כלום, כלומר אם הקב"ה וכו'. אמנם בהגהות הרד"ל פירש, דכל שכן מי שאמר "היה העולם" שברר לו ארץ ישראל לנחלת חבלו, דודאי ברר לו "נוף משוש כל הארצות".

יא) גמ', בעיני ולא בעיניו של מקום. כתב תוס' הרא"ש, דבמדרש (ילקוט שמעוני תורה רמו תשמב) איתא, דאף בעיני משה לא היה הדבר טוב, והיה משה סבור שכשיאמר משה לשלוח מרגלים, יאמינו ישראל שהארץ טובה, כיון דאינו מוחה בהם וימנעו מלשלוח. והיינו דקאמר "ויטב בעיני". אבל לא כן בעיני המקום, כי ידע מחשבותיהם שלא יחזרו בהם מלשלוח. אבל הא פשיטא שלא היה טוב בעיני משה מה ששלחו המרגלים ולא האמינו לדברי המקום שאמר להביאם אל ארץ זבת חלב ודבש.

יב) גמ', מרגלים על שם מעשיהם. כתב הקרן אורה, דנראה דבאו לישב קושיא גדולה, דהכתיב (במדבר פי"ג פ"ג) "כולם אנשים ראשי בני ישראל המה", ואמרו חז"ל אנשים צדיקים, ואיתא (ברכות כט:): "גמירי, טבא לא הוי בישא", ואיך יצא מאותם צדיקים מכשול גדול כזה. ותיריך, די ש' בחינות בדרכי הצדיקים, א. צדיק מעיקרו כי טוב הוא מראשית תולדתו, ויאחז בצדקות דרכו כל הימים מצד בחירתו הטובה, ובחינה זו אינה עלולה שתבא מכשול על ידו. ויש בחינה ב. דמעיקרו ושרשו לא טוב הוא, אך מצד בחירתו הטובה משל ברוחו והלך בדרך טובה כל הימים, וזה קרוב להכשל חס ושלום בעת בואו לידי איזה נסיון, כי יתגבר בו הכח הראשון להטותו מדרכו הטובה. וזה שאמר רבי יצחק דבר זה מסורת מאבותינו וכו', כי כולם אנשים צדיקים היו, אבל לא מעיקרן, כי שמותן נקראו על שם סוף מעשיהם, כי הליכה זו נסיון גדול היה ללכת באמונה שלמה ובחיוזק הביטחון, אף כי עז העם וכו' ובני הענק שהיו שם.

יג) גמ', יהושע כבר בקש משה עליו רחמים. הקרן אורה ביאר, מה שהתפלל על יהושע ולא על כל המרגלים, על פי האמור בדברי הארז"ל (ילקוטי תורה פרשת שלח), כי נשמות השבטים הלכו עמם על מנת לסייעם, והוא מה שנאמר "למטה יוסף למטה מנשה" דיוסף נתלדה עם מנשה בכורו. ויהושע משבט אפרים נשאר ללא עזר וסעד, על כן התפלל עליו משה רבינו. אבל מפני הנסיון הגדול, נתגבר עליהם הכח הראשון מצד שמותם, (עיינן באות הקודמת), ונסתלקו מהם נשמות השבטים אשר הלכו לעזרתם, ולא ניצלו כי אם שני שלוחים משבט יהודה ואפרים, יהושע וכלב. והצלתם היתה, משום דמהם עתיד להיות גואלים להשיב ישראל לארץ באחרית הימים על ידי משיח בן דוד ומשיח בן יוסף, ועזרם ה' שלא להוציא דבה על הארץ הקדושה.

דף לה ע"א

א) גמ', אפס כי עז העם. כתב הרמב"ן בפירוש התורה (במדבר פי"ג פכ"ז), דהנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו, כי היה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות, כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם. כי כן צוה אותם, "החזק הוא הרפה הבמחנים אם במצריים". אבל רשעם במלת אפס, שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום

את הגלגל, ולדברי רבי יהודה הלא לא ראו את הגלגל, ולעיל בדברי רבי יהודה לא גרסינן "מול הגלגל סמוך לגלגל" וכן בירושלמי ליתא. ורבי אליעזר בן יעקב אתי לתרץ הא דקשיא לרבי אלעזר, על רבי יהודה.

יא) רש"י ד"ה כדרך שהראה להם בראשונה, בתוה"ד, שעתיד הענן לפסוק במיתת משה. הקשה המהרש"א (בחידושי אגדות), מהא דאמרינן בתענית (ט), דבזכות אהרן היה הענן וכשמת נסתלק. ותיריך, דאפשר שחזר אחר כך בזכות משה, כמו הבאר שנסתלק במיתת מרים וחזר שוב בזכות משה. [אמנם בתענית (שם) מפורש להדיא, דחזר הענן בזכות משה. (א.ב.).]

יב) גמ', בכל יום ארון נוסע אחר שני דגלים והיום נסע תחילה. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דכל זמן שהיו בחוץ לארץ שהיא ארץ טמאה לא היתה השכינה שורה אלא בתוך בני ישראל באמצע הדגלים, אבל משבאו לארץ הקדושה נסעה השכינה תחילה כאלפיים אמה לפנייהם, שמורה שהוא אלוקי אותה הארץ.

יג) גמ', בכל יום לויים נושאים את הארון והיום נשאוהו כהנים. כתב הרמב"ם בספר המצוות (עשה לד'), דהפסוק "כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו" מלמד, שהכהנים מצווים לשאת את הארון על כתפיהם כשנרצה לשאת אותו ממקום למקום. ואף על פי שזה הצווי בא ללויים בעת ההיא, אמנם היה זה למספר מיעוט הכהנים החייבין במצוה. והרמב"ן (בשורש ג' אות ו) דחה, דחלילה לנו שנאמר שנשתנה שום מצוה בתורה שיהיו הלויים נפסלים ממשא הארון לעולם. ועוד, שלא נאמר בפרשה אלא "בני קהת" והרי הכהנים גם הם בני קהת. ועוד הקשה, מסוגיין, דבכל יום הלויים נושאים את הארון. וכן מבשלושה מקומות נשאו כהנים את הארון. לכך סבר, דהכהנים והלויים כולם כשרים במשא מן התורה, שכולם נקראו לויים וכל השבט כשר למשא הארון, אלא שבני קהת נפקדו עליה במדבר.

דף לד ע"א

א) רש"י ד"ה כמה גובהן של מים גרס. הקשה המהרש"א (בחידושי אגדות), לגירסת רש"י ופירושו, אמאי קאמר בגמרא, דחזרו המים לאחוריהם, הא איכא למימר שפיר, דעמדו במקומן מלמעלה ולא ירדו מן הכהנים ולמטה. ועוד, כיון דלרבי יהודה נמי בגובה מלמטה למעלה הלכו המים י"ב מיל, אמאי קא קשיא ליה לרבי אלעזר ברבי שמעון כיון דמים קלים וכו', אימא דודאי הם קלים כשהולכים דרך הילוכם מלמעלה למטה, אבל כשהולכים מלמטה למעלה בגובה, אינן קלים מן הליכת אדם על הארץ. וכתב דלולי פירושו, יש לגרוס כגירסת העין יעקב, "וכמה רוחבן של מים", דלרבי יהודה כשנכרתו המים עמדו במקום הכריתה כנד וחזרו כך לאחוריהם י"ב מיל, וכדכתיב "הירדן יסוב לאחור", וכשהתחילו ישראל לילך, גם המים חזרו לילך ממקום חזרתם י"ב מיל. והשתא שפיר קאמר רבי אלעזר ברבי שמעון כיון דהמים קלים, דרך הילוכם מלמעלה למטה היו שוטפים אותם קודם שעברו כולם.

ב) גמ', וכמה גובהן של מים שנים עשר מיל על שנים עשר מיל. אמנם גירסת המאירי, שנים עשר מיל, כנגד מחנה ישראל שהיה י"ב מיל על י"ב מיל.

ג) גמ', ואף רחב הזונה וכו'. כתב המהרש"א (חידושי אגדות), דמפי השמועה בעלמא לא היו מתפחדין כל כך, אבל כשראו הנס הגדול שכל המים אף שבכלים נתבקעו להם כדפירש רש"י בפירוש התורה (שמות פי"ד פכ"א) גבי "ויבקעו המים", האמינו בשמועה אשר הוביש ה' את מי ים סוף.

ד) גמ', עודם בירדן וכו'. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דלכאורה לפי מה שביאר (לעיל אות א) דכל הני עודם בירדן מדברי רבי אלעזר ברבי שמעון, כיון דשהו בירדן איך לא שטפו אותם המים אם לא היו נגדשין כל כך. אמנם כתב, דאינה ראייה לדחות דברי רבי יהודה, דאימא דהכהנים שהלכו בתחילת המחנה ודאי היה להם שהות לעמוד ולשהות בירדן עד אשר יעבור האחרון מן הדגלים. אלא כל הני עודם בירדן, פירושו של כיצד עברו ישראל את הירדן, וככולי עלמא אתיא.

ה) תוס' ד"ה עודם, בסוה"ד, ביבנה הותרה הרצועה וכו'. כתב הקרבן העדה (פ"ז סוף ה"ה), דליבנה הלכו הסנהדרין משרבו הרוצחים קודם חורבן הבית, ושם התפללו שלא יענשו על הנסתרות, ויצאה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנסתרות.

ו) גמ', עודם בירדן אמר להם יהושע הרימו לכם וכו' שאו לכם מזה וכו'. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דמשמע משמעתינן, דאין אלו שני מיני אבנים דאמרינן לקמן (לה:), אלא דהן הם שלקחו סימן לבנים, הן הם

ענין.

ב) גמ', כל לשון הרע שאין בו דבר אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו. כתב בתורת הקנאות, דאפשר לומר דנמשך למאמר הקודם דכבר נתקלקלו, דאם לא כן הוה אמינא, דכשפתחו בשבח הארץ לא היתה כוונתם לרוע אלא דאחר כך נתקלקלו, וכדאיתא בחולין (לט:). לחד מאן דאמר, דלא אמרינן הוכיח טופו על תחילתו. אבל כיון דכבר נתקלקלו מקודם, יש לומר דפתחו בשבח כדי שיאמרו גנותה.

ג) רש"י ד"ה דחזייה, מי שראשו קטוע שאין לו בנים. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), דלפי שנתנו של יהושע שחי ק"י שנים, בזמן המרגלים לא היה יהושע אלא בן מ"ב שנים, והיה ראוי להוליד בנים ובני בנים. והביא פירוש הערוך (ערך ריש) שפירש, לפי שאות הו"ד היא קטועה. וגם על זה הקשה דמה לגלוג היה לו בזה. לכך כתב, דיהושע לא היה שלוח בציווי ה' ועל כן הוסיף לו משה אות יו"ד להבדילו מעדת המרגלים, ומשום הכי לגלוג עליו ואמרו לו דרישא של שמך שהיא הו"ד, קטוע משמך, ואתה כאחד מאתנו שלא נתמנה מפי ה' אלא מפי הנשיא שלו. ועל כן חשב כלב אולי בדבר לגלוג מה יהיו חוסמין גם לו כו' עד דסברי בגנותיה קמשתעי התחיל לומר.

ד) גמ', א"ר יוחנן, עוזא בא לעוה"ב. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), מהיכא תיסק אדעתין למימר דלא יבא לעולם הבא, וכי משום דשגג לאחוז בארון ולא למד קל וחומר לא יהיה לו חלק לעולם הבא. אמנם אם נאמר דר' יוחנן הוא דקאמר שעשה צרכיו בפניו, הוה ניחא. אבל אם כן הווי לה לגמ' למימר, תסתיים דר' יוחנן קאמר עשה צרכיו ולא ר' אליעזר. אמנם הביא דבילקוט גבי עזה בא לעולם הבא, לא גרס אמר ר' יוחנן. והשתא ניחא דלא קאמר תסתיים, משום דר' אליעזר מצי סבר דעשה צרכיו.

ה) גמ', מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות. הקשה במחול הכרם, הא הר"ש בפרה (פ"ד מ"א) הביא מהתוספתא, דרבי עקיבא אומר זמר בה תדירא זמר, ופירש, דדרך בעלי זמירות שחוזרין על זמירותיהן שלא ישתכחו מהם, כך יש לאדם לחזור על משנתו, ונקט זמר מלשון זמירות היו לי חוקיך. ואיך נענש דוד על כך. ותירץ, דעל מנת להזדרז ולכוין אדרבא יש לומר, כדאיתא במגילה (לב). השונה בלא זמרה וכו', ומשום הכי אמר בכפל זמר בתדירא, זמר לענין הזריות, ולענין כוונת הלב, דהיינו "זמירות" היו לי חוקיך". אמנם עונש דוד כי אמר "בבית מגוריי", ופירש רש"י בר"ה זמירות כשהייתי בורח וכו' היו לי לזמירות לשעשעני כענין זמר גרידא דאסור כדאיתא לקמן (מח). משום דהווי ענין שחוק.

ו) גמ', משום דראו ויך. כתב הר"דק (שמואל א ו,יט), דמרוב שמחתם פתחו וראו מה שבתוכו, ולפיכך נענשו כדכתיב (במדבר פ"ד פ"כ) "ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו". וכתב בתורת הקנאות, מדלא מפרש הש"ס בסוגיין הכי, משמע כמו שכתב הרמב"ם בספר המצוות (שורש ג'), ד"לא יבואו לראות וכו'" אינה מצוה הנוהגת לדורות אלא דוקא במדבר לנושאי המשכן וכלי, והרמב"ם (שם) פליג עליה.

ז) רש"י ד"ה קוצרין, לא בטלו ממלאכתן. כתב בתורת הקנאות, דקצת קשה שיענשו על כך במיתה. ותירץ, דאפשר דלכך מפרש הכתוב "שבעים איש וחמשים אלף איש" וכדמפרש בגמ' (בעמוד ב') דכל אחד שקול כחמשים אלף, או כשבעים סנהדרין. לומר דגדולי עולם וצדיקים היו, וה' מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ואמנם אילו היו אנשים פשוטים אפשר דלא היו נענשים ככהאי גוונא.

ח) בא"ד, שם. הקשה העיון יעקב, הא קיימא לן דאין בעלי אומנות חייבין לבטל מלאכתן כדי לעמוד מפני תלמיד חכמים כדאיתא בקידושין (לג), וכל שכן מפני התורה כדאיתא במכות (כב). ותירץ בתורת הקנאות, דהירושלמי (ביכורים פ"ג ה"ג) הקשה כן על הא דעומדין בעלי אומנות מפני מביאי ביכורים, ותירץ שם, משום שבא מזמן לזמן ולא חשו להפסד מועט כזה, ואם כן מפני ביאת הארון דאינו דבר המורגל היו חייבין לבטל מלאכתן. עוד כתב, דאף להבבלי דנראה דלית ליה כשינויא דירושלמי, יש לומר דסבירא ליה, דלהא נמי צריך לחוש להפסד משום שהוא בכל שנה, אבל בנידון דידן דאינו רגיל כלל שיהא נשבה הארון ויחזר, לכולי עלמא לא חשו להפסד מועט כל כך, והיו צריכין לבטל.

דף לה ע"ב

ט) גמ', אם כן מילאת את כל ארץ ישראל במוות. הקשה בהערות הגרי"ש

אלישיב, מה איכפת בהא דמלאה כל ארץ ישראל במוות. ותירץ, דמבואר במגילה (כו:): דכשמתפלל במקום דרך ארעי, ודאי לא נתקדש המקום. ויש לומר, דהיינו דוקא במקום שמתפלל בדרך ארעי, אבל כשהקריבו שם בבמה, הקרבה שאני, ואפילו בדרך ארעי חלה קדושה. והיינו דמקשה הגמרא, אם כן אסרתה את כל ארץ ישראל בודאות, והא לא מסתבר, דאם כן יהא אסור להשתמש בכל מקום בדרך ביוון. ועל זה השיב לו כל שש פסיעות, נמצא דאין בכל מקום בארץ ישראל קדושת במה, אלא דבכל מקום הווי ספק, ובספק ודאי דלא חשו בדבר שאינו אלא משום כבוד.

ו) גמ', על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דהכי קאמר, דבכל אחד מהששה צעדים שור ומריא, ולא נקט ששה אלא משום ד' פרים ו' אילים דמפורש באידך קרא דדברי הימים.

יא) גמ', נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו אחד שהקים משה וכו'. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דיש לעיין, מה טעם הקים משה האבנים. ועוד, דאינו מענין סיפור הברייתא דאירא במעשה יהושע, בעברו הירדן. ופירש, על פי מה שיסד בעל העיקרים שלש עיקרים ויסודי האמונה, א. תורה מן השמים. ב. מציאותו יתברך המחודש עולמו. ג. שכר ועונש. ואתו אלו ג' מיני אבנים לרמוז עליהם. אבנים של משה לרמוז על יסוד התורה שנכתב עליהן מפי משה שהורידה מהשמים ואותם שבגלגל, והן עצמן שבנו מהם מזבח בהר עיבל אשר שם נאמרו הברכות והקללות שהם השכר והעונש. ואותן שהקים בתוך הירדן, להורות על מציאותו ויכלתו לחדש עולם, באות אשר נכרתו מי הירדן מפני הארון.

יב) גמ', היאך למדו אומות של אותו הזמן תורה. כתב המהר"ץ חיות, דאף דאיתא בחגיגה (יג), דאסור למסור דברי תורה לעובדי כוכבים, שנאמר "לא עשה כן לכל גוי" יש לחלק בין תורה שבעל פה דאסור, לתורה שבכתב דשרי, ועיקר מה שלא נתנה תורה שבעל פה בכתב, כדי שלא יאמרו האומות ישראלים אנחנו. עוד חילק, דדוקא לעובדי כוכבים של אותו הזמן הותרה, ומטעם שכתב רש"י ד"ה היאך, שלא יהא להם פתחון פה לומר לא היה להם מזהיכן ללמוד. אמנם עיין בדקדוקי סופרים, דתיבות "של אותו הזמן" ליתא בדפוס ראשון והוא הוספת הצנזורה.

יג) רש"י ד"ה וכתבו מלמטה, בתוה"ד, להודיע לשבעה אומות היושבין חוץ מגבולי ישראל וכו'. הקשה המנחת קנאות, הא כתבו כל התורה כולה, ואם כן ראו כל האומות בתורה הטעם ד"למען אשר לא ילמדו אתכם", ולמה היו צריכים לכתוב למטה. ותירץ, דמכאן ראייה למה שכתב הרמב"ם בפירוש התורה (דברים פכ"ז פ"ג) בשם הגאון, דלא כתבו כל התורה, אלא דוקא מנין המצוות כמו הכתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות, ואם כן לא נכתב שום טעם, אלא רק במצוה זו כתבו למטה הטעם למען אשר לא ילמדו. (ועיין לעיל לב. אות י').

יד) בא"ד, שם. אמנם הרמב"ם (דברים פ"ב פ"י) כתב, ד"בערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה בהם", אמר "למען אשר לא ילמדו אתכם", שאם עשו תשובה אינן נהרגין. והקשה עליו הלחם משנה (פ"ו ממלכים ה"א), הא בפירוש אמרו בסוגיין לרבות "כנענים שבחוץ לארץ". ותירץ המנחת קנאות, דהא דקאמר "ושבית שבי" לרבות כנענים שבחוץ לארץ, היינו משום דקרא ד"וכי תצא למלחמה" במלחמת הרשות הכתוב מדבר. ואם כן אי אפשר לומר דדיבר בכנענים שבארץ ישראל דמלחמת מצוה היא, ולכך קאמר כנענים שבחוץ לארץ. אבל לענין דינא לא שאני לך, דכיון דמקבלים כנענים שבחוץ לארץ, הוא הדין כנענים שבארץ ישראל כשחוזרין בתשובה, דעל כולם נאמר "לא תחיה כל נשמה", ואפילו הכי כשחוזרין בתשובה מקבלין אותן.

טו) גמ', ושבית שבי, כתב בהגהות הר"ל, דשבית שבי דרש, שתשבה מהם השבויים ששבויים אצלם מאומות אחרות, אף מהכנענים.

טז) תוס' ד"ה לרבות, תימה היאך קבלוה לרחב וכו'. המהרש"א (בחידושי אגדות) תירץ, דמפני השבועה שנשבעו לה ה' שלוחים הוצרכו לקיימה, כמו באנשי גבעון שנאמר בהם (יהושע פ"ט פ"ח) "ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם וגו'" מפני שהטעו את בני ישראל. אבל השבועה לרחב היתה כהוגן מפני פיקוח נפשם, וגם שראו שחזרה בתשובה גמורה.

דף לו ע"א

א) רש"י ד"ה והמותי, לשון מהומה וכו'. הקשה המהרש"א (בחידושי אגדות), אם כן היאך דריש ליה מאידך קרא דמייתי, ואומר "תפול עליהם

"הפעם אודה את ה'", לא היתה קוראת אותו אלא "אודה". אבל ה' שם בפיה לקרותו על שמו של הקב"ה, דיהודה יש בו כל שם הוי"ה, והד' נוספת להורות על לשון הודאה, שעל ידי ההודאה שאמר צדקה ממני, זכה לקרותו כולו על שמו של הקב"ה.

(יא) גמ', הוסיף לו את אחת משמו של הקב"ה ולמד שנאמר עדות וכו'. כתב המהרש"א (בחדושי אגדות), דאיתא במדרש רמז בהאי קרא שמתחיל בע' ומסיים בע'. עוד כתב, דודאי הא דזכה יוסף לתוספת ה' היה משום שקידש שם שמים בסתר כדלעיל, אלא דהכא קאמר על ידי שקידש שם שמים בסתר וכבש יצרו, זכה בשעה הצריכה לו להוסיף לו ה' משמו של הקב"ה, כדי שידע בע' לשון ושעל ידי זה יעלה לגדולה, ולולי שכבש יצרו באשת פוטיפר לא היה זוכה לכל זה.

(יב) תוס' ד"ה איתשיל, בתוה"ד, ומיהו תימה לומר וכו'. אמנם הריטב"א בנדרים (כא: בדפי הרי"ף) כתב, דיש אומרים דלא בעינן דעתו דכיון דבפניו תו ליכא בושא וחדא. אבל הוכיח כדברי התוס' מסוגיין, דאמר לו יוסף "איתשיל נמי אדירך" ואף על גב דלא ניחא לך. אבל דחה דבלשון בתמיה קאמר ליה "וכי איתשיל נמי אשבועתך, אף על גב דלא ניחא לך, הא ודאי לא", והכי נמי לא מצינא לאתשולי אדאבא כיון דמית ליה וליכא דעתו.

(יג) גמ', זה אומר אני יורד תחלה לים וכו'. הקשה הרי"ף (בעין יעקב), כיון שהים פתוח מכל עבר ויש בו כדי ליכנס כמה בני אדם בבת אחת, מדוע נחלקו, הרי כל הרוצה ליכנס יכנס במקום אחר. ותירץ, דכיון דתחילה נכנס ארונו של יוסף משום דזכותו נקרע הים, הרי דנחלקו מי ישא את ארונו ויכנס עמו לים, עד שקפץ שבת בנימין ונכנס, אף ללא שנשא את ארונו של יוסף.

דף לו ע"א

(א) גמ', אמר לו ר' יהודה וכו' זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים. העיר העץ יוסף, היאך אפשר שלא היו רוצים לקיים ציוויו של מקום. לכך כתב, דהם הבינו דקרא ד"ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה", מורה, דהצווי היה שלאחר שיבקע הים יבואו בני ישראל בתוכו ולא קודם. ועל כן נחלקו משום שלא רצו לעבור על ציווי ה', שאחר הבקיעה יבואו בני ישראל בים ולא קודם. אבל נחשון בן עמינדב, סבר שאם הבנת צווי ה' כדבריהם, הוה ליה למימר "ויבואו בני ישראל ביבשה בתוך הים", דהיינו שיכנסו במקום יבשה שהיא בתוך הים. ומדהקדים תיבת בתוך הים לתיבת ביבשה, מורה, דה' צוה דבשעת הכניסה יהיו בתוך המים, ואחרי זה יבקע הים להיות יבשה, לכן קפץ תחילה לים וקידש שם שמים בפרהסיא, כי כוון אל האמת.

(ב) גמ', ידידי טובעים בים ואתה מאריך בתפילה לפני. ביאר המהרש"א (בחידושי אגדות), דבמקום סכנה מתפללים תפילה קצרה, כדאיתא בברכות (כח:). ונקט לשון ידיד, לרבי מאיר, דבנימין ירד תחילה לים וזכה ד"בין כתפיו שכן", ובההוא רישא דקרא קראו לבנימין ידיד ה'.

(ג) גמ', לפיכך זכה יהודה לעשות ממשלה בישראל. הקשה הבן יהודיע, אמאי גבי בנימין לרבי מאיר היה שכרו שנעשה אושפזיכן, ויהודה לסברת רבי יהודה שעשה אותו מעשה, היה שכרו לעשות ממשלה. ותירץ, דעצם מה שזכו לא היה בגין מה שעשו כאן, אלא שמחמת מה שעשו כאן זכיייתם נעשתה קבועה, וענין זה שוה בשניהם. דלר' מאיר, אף שהמשכן היה פעם בגבעון, פעם בשילה, פעם במקום אחר, וגם בבית ראשון ובית שני ושלישי יהיה בחלקו. [ואמנם כן איתא במגילה (כו:), דהטעם שזכה להיות אושפזיכן משום שנצטער ורצה שכל המזבח יהיה בחלקו. (א.ב.א)]. וכן לרבי יהודה, יהודה זכה שלא תפסק מלכות מזרעו לעולם, כאשר פסקה משאול המלך דאיתי מבנימין.

(ד) רש"י ד"ה הראוי לשרת, לשאת את הארון. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דדקדק לומר לשרת לשאת את הארון והם בני קהת, והיינו משום, דבהאי קרא דיהושע, דילף מיניה דלוי נמי למטה דכתיב "וכל ישראל וקניו וגו'". כתיב, "נגד הכהנים הלויים נושאי ארון ברית". והקשה, למאן דאמר לעיל דוקני כהונה ולויה היו למטה, הא בההוא קרא מפורש שנושאי ארון הם ולא זקנים שפטולים לעבדות משא מכן חמישים. ותירץ, דאליבא דהאי מאן דאמר בעינן למימר, דהיתה הוראת שעה על פי הדיבור שיהיו נושאי הארון זקני כהונה ולויה.

אימתה ופחד". וכתב, דלולי פירוש רש"י נראה, דמלשון אימה דכתיב בהנהו קראי משמע ליה, דכן דרך המתפחד מאימה נְתָרו. ותמה הכרם נטע על דבריו, מדאיתא לעיל (כ:): דפחדא צמית ובעתותא מרפיא, אלמא דאימה לא מתריו אלא אדרבא מצמת. וכתב ליישב דעת רש"י, על פי מה שפירש רש"י בפירוש התורה (שמות פט"ו פט"ז), אימתה על הרחוקים ופחד על הקרובים.

דכשנתקרבו אליהם ישראל, נתחדש עוד פחד מחדש, ואם כן היינו כמו ביעתותא דמרפיא, וזה שכתבו "ואת אימתי", אף שכבר היה אימה כשהייתם רחוקים, מכל מקום כשתתקרבו יתחדש ביעתותא, שזה והמותי, ומייתי מקרא "תפול עליהם אימתה ופחד" שאחר האימה שהיה להם ברחוק, יתחדש פחד מקרוב דהוי בעתותא מרפיא.

(ב) רש"י ד"ה ליעשות להם נס, חטאם של ישראל בימי בית ראשון. הקשה בהגהות היעב"ץ, אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה. ומשום כך פירש, דמשום שבאותו דור נשאו נשים נכריות.

(ג) גמ', וסדרוהו בסיד וכתבו עליהם וכו'. הקשה המהרש"א (בחידושי אגדות), דהוה ליה למימר מאן תנא רבי שמעון, אבל רבי יהודה סבר לעיל (לה:): כתב ואחר כך סד. ותירץ, דהאי "וסדרוהו בסיד" דהכא היינו בין כל אבן ואבן לבנין המזבח, כעין שכתבו התוס' לעיל (לה:): ד"ה כיצד, אבל אחר הכתיבה היה סיד על האבנים כרבי יהודה. עוד כתב, דלפי זה ניחא הא דכתיב בדברים (פכ"ז פ"ד) "ושדת אותם בסיד" ואחר כך "וכתבת עליהן", ובתר הכי כתיב שנית "ושדת אותם בסיד" דמשמע אחר הכתיבה. דיש לומר, דסיד קמא היינו בין אבן לאבן למזבח, וסיד בתרא על כתיבת האבנים.

(ד) גמ', וברכו וקללו. כתב הרש"ש, דהגר"א מחק מלת וקללו, ופירש דוברכו היינו ברכת המזון, כי הברכות והקללות היו קודם בנין המזבח.

(ה) תוס' ד"ה מאי, בתוה"ד, שלא בא משבט ראובן וגד אלא מ' אלף חלוצי צבא. כתב הקרבן העדה (סוטה פ"ז ה"ד), דאף שגם מחצי שבט מנשה שעמדו על הר גריזים נחסרו, מכל מקום אותן שנחסרו בהר עיבל היו מרובים.

(ו) בא"ד, והיאך היו אותן ג' אלף ותש"ל וכו'. הקשה המהרש"א, דאין דבריהם מבוררים, כיון דבפרטן דשבטו של ראובן לחוד היו מ"ג אלף ותש"ל ושל גד היו בפרטן מ' אלף וה' מאות, וכיון דמב' שבטים אלו ומחצי שבט מנשה לא באו אלא מ' אלף חלוצי צבא, הרי נשארו מעבר לירדן מ"ד אלפים וב' מאות ושלושים, חוץ מאלו שנשארו שם מחצי שבט מנשה, ושפיר היו ממלאים כ"ד אלף שנפלו משמעון, ונשאר בצריך עיון.

(ז) תוס' ד"ה עשרים, בתוה"ד, וצ"ל דעל השניה שכתובין עליה אותו של הר עיבל היה כתוב ב"נ ועל הראשונה ימ"ן. הקשה המהרש"א, למה חלקו תיבת בנימין כך שהאותיות הראשונות "ב"נ" היו בשניה, והאותיות האחרונות "ימ"ן" היו בראשונה, ולא חלקו הראשונים "בני" בראשונה, והאחרונים "ימ"ן" בשניה. ותירץ, שנחלק כן על שם "בן ימין", על שם שגולד ליעקב בימין דהיינו בדרום, כדפירש רש"י בפירוש התורה (בראשית פ"ה פ"ח).

אמנם הרש"ש הביא את הירושלמי (סוטה פ"ז סוף ה"ד), דהראשונים (אותן של הר גריזים) נכתבין מימינו של כהן גדול, משמאלו של קורא. והאחרונים נכתבין משמאלו של כהן גדול, מימינו של קורא. ולפי זה כיון דנכתב ב"נ על אותו של הר עיבל וימ"ן על אותו של הר גריזים, שפיר יקרא הקורא כסדר בנימן.

דף לו ע"ב

(ח) גמ', בני יוסף עמהם וכו'. הקשה הקרן אורה (לעיל בעמוד א'), הא לא עברה שנה שלימה מהספירה האחרונה עד שעברו את הירדן, וכי בזמן כזה נתרבו בני יוסף. והא דהוכיח מקרא ד"וידברו בני יוסף", היה לאחר שבעה שכיבשו.

(ט) גמ', יוסף שקידש שם שמים בסתר וכו' מלמד ששניהם לדבר עבירה נתכוונו. הקשה המהרש"א (בחידושי אגדות), דלכאורה הוא ראייה לסתור. ותירץ, דאם לא היה מתכוין הוא, כשבא לבית, נמי לדבר עבירה, אפשר שמיראת אדוניו פירש דאין זה קידוש השם. ומשום הכי כתיב "ואין איש מאנשי הבית" דלא היה לו יראה מאנשי בני הבית, ואשמועינן קרא דביאתו לבית היה גם כן לדבר עבירה ביום הזה, ומשום הכי כשפירש, היה קידוש השם בסתר.

(י) גמ', יהודה שקידש וכו' נקרא כולו על שמו של הקב"ה. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות לעיל י:), דאף דבלידתו נתנה לו אמו לאה את שמו מטעם

דערבא. ולמאן דאית ליה, מתחלק הוא לכל ישראל הנותרים.

(ג) מתני', ברכת כהנים. המנחת חינוך (מצוה שע"ח אות ד) הביא שההפלאה (כתובות כד): הביא בשם ספר חרדים, דכשם דעל הכהנים מצות עשה לברך, הכי נמי מצות עשה על ישראל להתברך מן הכהנים. וכתב המנחת חינוך, דאפשר דנשים ועבדים אין מחוייבים במצוה זו, לדעת הרא"ש ביומא (פ"ח סו"ס כ'), דאין נשיאות כפים בלילה מן התורה, דההיקש ברכה לשירות, הוא היקש גמור, ואם כן הויא מצות עשה שהזמן גרמא, ונשים ועבדים פטורים. אמנם העיר, דמבואר בתענית (כז). דההיקש הוא רק אסמכתא, ואם כן אף נשים מחוייבות, כיון דמן התורה אין הזמן גרמא והוי כמו תפלה, עיין ברכות (כ:). אמנם הביא דהריטב"א בסוכה (לא:), כתב, דמצוה דכהנים היא בלבד, ולא מצוה דישראל.

(ד) רש"י ד"ה ברכת כהנים, שמפסיקין וכו' ועונין הציבור אמן. כתב בהגהות הרד"ל, דאפילו ליכא דעני אמן כההוא דלקמן (לח:), בבית הכנסת שכולה כהנים וליכא אלא עשרה, מכל מקום צריך להפסיק וליתן ריוח בין הדבקים.

דף לח ע"א

(א) רש"י ד"ה ובמקדש, ושכינה למעלה מקשרי אצבעותיהם. והראב"ד בתמיד (פ"ז מ"ב) כתב, דבמקדש היו הכהנים מגביהים ידיהם למעלה מראשיהם, משום ששם עיקר מקום שכינה. ולא אורח ארעא שראשיהם של כהנים יהיו למעלה ממקום שכינה, ששורה על ידיהם. ועוד, משום דאיכא למיחש דילמא אתי לאיסתכלי על הידים, וזה לא ייתכן. אבל כהן גדול שאסור לו להגביה ידיו מעל הציץ לא עשה כן. אמנם במדינה כהנים הדיוטות יכולים לפרוש ידיהם גם כנגד כתפיהן, וכל שכן שפיר אם יגביהו למעלה מראשיהם. אמנם נסתפק היאך יגביהו ידיהם מעל לתפילין.

(ב) מתני', שנאמר וישא אהרן וגו', כתב התוס' יו"ט (פ"ז מ"ו), דלאו רבי יהודה אמרה, דאי הכי לדידיה בגבולין נמי ליבעי נשיאות כפים למעלה מראשיהן ולא אשכחן דפליג, אלא ארישא מהדר נשיאת כפים מנלן, שנאמר "וישא". ועיין באות הקודמת.

(ג) מתני', שם. כתב הגהות מיימוניות (פי"ד מתפילה ה"ג אות ג'), דיש להגביה ידו הימנית קצת למעלה מן השמאלית, כדכתיב "ישא אהרן את ידיו" יבד כתיב.

(ד) גמ', מה להלן בלשון הקודש וכו'. אמנם הרמב"ם (פי"ד מתפילה ה"א) כתב, דכך למדו שומעי שמועה ממש רבינו, "פה תברכו", בעמידה ובנשיאות כפים ובלשון הקודש ופנים נגד פנים ובקול רם ובשם המפורש, כשהיה במקדש. וכתב הלחם משנה (שם), דאף דבריייתא מפיך לכל הני דרשות מקראי אחריני, אסמיכניהו הרמב"ם אקרא ד"כה תברכו", משום דכל הני הוו ציווי לכהנים איך יעשו בענין הברכה, ודייקי שפיר אהאי קרא, אבל ודאי דמקראי אחריני נפקי.

(ה) גמ', ומשרת גופיה מנלן דכתיב לעמוד ולשרת. הקשו התוס' בזבחים (טז.) סוד"ה מיושב, כיון דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד, אמאי צריך קרא ד"לעמוד לשרת", תיפוק ליה דאפילו בלאו עבודה אין ישיבה. ותירצו, דאיצטריך קרא לעובד בהשתחוואה. ובמסורת הש"ס בזבחים (שם) ציין להתוס' ביומא (כה:), ד"ה אין, דכתבו, דהא דאין ישיבה בעזרה היינו שלא לצורך עבודה, אבל לצורך עבודה כגון אכילה מותר. ומלעמוד לשרת ילפינן דיש לשרת בעמידה. אמנם רש"י ביומא (כה:), ד"ה אין כתב, דהא דאין ישיבה בעזרה ילפינן מקרא ד"לעמוד ולשרת".

(ו) גמ', ואיתקש ברכה לשירות. הרא"ש במגילה (פ"ג סימן י"ט) כתב בשם ספר הזהיר, דכהן שהמיר דתו ושב, לא ישא את כפיו ולא יקרא בתורה ראשון. וכתב, דמסוגיין משמע קצת כדבריו, והו מדאקשה לשירות, ובשירות דינא הוא דכהן העובד עבודה זרה מדכתיב "לא יקרבו אלי לשרתני". ובשם רש"י כתב, דדינו כבעל מום והבריא דכשר, והוכיח מדאמרין אי מה משרת בעל מום לא, אף מברך בעל מום לא, תלמוד לומר "לעמוד לשרת" לעמידה הקשתיו ולא לדבר אחר. והקשה הקרבן נתנאל (שם אות ח'), דלא מצאנו למימרא זו, ועוד דהא דקאמר "לעמוד לשרת" לעמידה הקשתיו, אינו, דנשיאת כפים בעמידה ילפינן בסוגיין מדכתיב "לשרתו ולברך בשמו".

(ז) תוס' ד"ה וכתוב, תימה אכתי עבודת יחיד מהיכא איתרבי כו' עד אמת ויצבי ועבודה וברכת כהנים כו'. כתב הבאר שבע, דמפשט דבריהם משמע, דהאי "וברכת כהנים" היינו ברכת כהנים ממש, עם נשיאות כפים. והא

(ח) רש"י ד"ה וסכות, דהאי מחיצה הואי פרוכת ולא היה סכך. הקשה העץ יוסף, מדאיתא בסוכה (ז:): "וסכות על הארון את הפרוכת", פרוכת מחיצה וקא קרייה רחמנא סככה, ורבנן ההוא דניכוף ביה פורתא דמחזי כסכך, ולפי זה ליכא הוכחה מהתם דעל בסמוך.

(ו) גמ', ללמוד וללמוד לשמור ולעשות וכו'. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דהאי "לשמור" אין לפרש דמלשון לאו הוא, כדאמרין כל "השמר" "פן" ו"אל" אינו אלא לא תעשה, "ולעשות" היינו מצוות עשה ממש. דאם כן לא יהיו עשר בריתות במצות לא תעשה, וכן במצות עשה, אלא שנים עשר, דהיינו, דבלאון יהיו ד' בללמוד, וד' בללמד, וד' בלשמור. וכן בעשיין, ד' בללמוד, ד' בללמד וד' בלעשות. אלא, דיש לפרש לשמור גם בעשייה, ולעשות גם בלא תעשה. ולשמור היינו כדאיתא בקידושין (לז:): "אשר תשמור"ן זה משנה, לעשות זה מעשה, ופירש רש"י (שם) ד"ה זו משנה שמביאה לידי מעשה. ואינו בכלל ללמוד דקאמר הכא, דיש לומד מרבו ומשכחה. אבל שמירת המשנה שיהא חוזר על משנתו שלא תשתכח מפיו, והוא המביא לידי מעשה וממילא שייך גם בעשייה, וכן לעשות דהכא לא עשייה ממש היא, אלא קיום המצוות ושייך גם בלאון.

(ז) גמ', תנו רבנן ברוך בכלל ברוך בפרט וכו'. ביאר המהרש"א (בחידושי אגדות בעמוד ב'), דהא דבעינן כריתת ברית בפרט ובכלל, משום שמצד הנותן שהוא האחד האמיתי, כל התורה היא כמצוה א'. דיסוד א' לכל התורה, והיא האמונה. כדאיתא במכות (כד:). בא חבוק והעמידה על אחת, כמו שנאמר, "וצדיק באמונתו יחיה". ועל כן נכרתה ברית ברוך א' בכלל, מצד הנותן. ולפי שנתרבו המצות מצד המקבלים, כמנין תרי"ג, בא הברוך וכריתות הברית לכל מצוה ומצוה בפרט.

דף לו ע"ב

(ח) גמ', ארבע וארבע הרי שמונה, שמונה ושמונה הרי שש עשרה. וכתב רש"י לעיל (בעמוד א') ד"ה ארבע, ארבע ללמוד וארבע ללמד ועוד שמונה לשמור ולעשות. והקשה המהרש"א (בחידושי אגדות), למד חילקו כך בללמוד וללמד ח', וכן בלשמור ולעשות, הוה ליה למימר ד' בכל אחד הרי ששה עשר. לכך פירש, ארבע ברוך בכלל, וארבע ברוך בפרט, הרי שמונה ברוך. ועוד ח', ארבע ארור בכלל, וארבע ארור בפרט, הרי שמונה ארור. וניחא השתא דחילק תחילה ברוך בכלל, מברוך בפרט, ואחר כך חילק שמונה ברוך, משמונה ארור.

(ט) תוס' ד"ה ונשתלשו, בתוה"ד, יש לומר משום סיפא נקט לה. אמנם הרש"ש כתב, דלולי דבריהם היה נראה, דהאי "ואין לך כל דבר מצוה וכו'" אינו מדברי רבי עקיבא, אלא הוא סיום דברי רבי שמעון דבריייתא דלעיל. ורק הש"ס הוא דאפסקיה מובפלוגתא עד בערבות מואב. וכן דייק מהתוספתא (פ"ח ה"ו). עוד כתב, דרבי שמעון שינה לשונו מדברי תנא קמא, משום דלשיטתיה אין מצוה פחותה מארבעים ושמונה בריתות, ויש מהן שיש בהן ששים וארבע בריתות, דהיינו אותם ארורים שבהר גריזים והר עיבל.

(י) גמ', ארבעים ושמונה בריתות של שש מאות אלף וכו'. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דמהא משמע, דהעונש דהעבירות היה גם בסיני ובערבות מואב. ואתיא הך סוגיא כרבי יהודה, דסבר כן בסנהדרין (מג:), דעל הנגלות נענשו אחרים קודם שיעברו את הירדן. אבל לרבי נחמיה, דאף על הנגלות לא נענשו אחרים, עד שעברו את הירדן, לא הוי בכל מצוה אלא ט"ז בריתות של שש מאות אלף וכו'.

(יא) גמ', שם. כתב רש"י בנדה (יג:), ד"ה כספחת, דיש אומרים, דהא דקשין גרים לישראל כספחת, משום דכל ישראל ערבים זה לזה. ודחה דבריהם, דלא נתערבו בשביל הגויים. והוכיח מסוגיין, דאמרין נמצא לכל אחד מישראל שש מאות אלף ושלושת אלפים ותק"נ בריתות, שכולם נתערבו זה בזה, ולא חשיב ערבות דערב רב. אמנם התוס' (שם) ד"ה קשים כתבו, דלא מנה את הערב רב, לפי שלא ידע חשבונן כמה היו. אבל כתבו בשם המכילתא, דערב רב היו כפלים כיוצאי מצרים.

(יב) גמ', ערבא וערבא דערבא איכא בניניהו. הקשה התוס' הרא"ש, מאי נפקא מינה בערבות של ערבות, ממה נפשך כולם ערבים זה לזה, וכל ישראל נענשים בעון של אחד מהם. ותיריך, דנפקא מינה בחלק אותם שמתו אחר שחטא היחיד, ונחלק העונש לכל ישראל. דחלק העונש שהוטל על המתים קודם פירעון העונש, אינו מתחלק לכל ישראל למאן דלית ליה ערבא

לומר דהכהנים יעמדו פניהם כלפי התיבה, ואחוריהם כלפי העם, אלא מדכתיב "אמור להם", ילפינן שפניהם כלפי העם וממילא שאחוריהם כלפי התיבה. ואם כן פירוש פנים כנגד עורף, היינו פני הציבור כנגד עורף הכהנים, שפניהם כלפי התיבה. אבל **מרש"י** ד"ה או אינו, שכתב, דאין הציבור צריכין להסב פניהם כנגד הכהנים. משמע, שפני הכהנים יהיו כלפי הציבור, וכתב, דאולי גירסת ספרו דחקתו לבאר כן, דגרס "או אינו אלא אפילו פנים כנגד העורף", דהוסיף תיבת **אפילו**.

(טו) **גמ'**, או אינו אלא בלחש ת"ל אמור להם כאדם שאומר לחבירו. הקשה **הבאר שבע**, וכי אין אדם עשוי לומר לחבירו בלחש כמו בקול רם. ולכך כתב, דהאי כאדם שאומר לחבירו טעות סופר הוא, וצריך להגיה במקומו "שיהיה כל הקהל שומע", וכן איתא **בספרי** (נשא פיסקא לט). אמנם **הקרנן נתנאל במגילה** (כד: סימן כ' סק"י) כתב, ד"כאדם האומר לחבירו", פירוש, דהכהן צריך לברך לכל אחד ואחד מהציבור כאדם האומר לחבירו, ונמצא דצריך לברך בקול רם כדי שישמעו כל הקהל. ואין צריך להגהת הבאר שבע.

(טז) **גמ'**, לשנים קורא כהנים. כתב **התוס' הרא"ש**, דיש מפרשים, דאינו קורא אותם "כהנים" מיד אחר ברכת הודאה, אלא יאמר "אלוקינו ואלוקי אבותינו ברכנו וכו'". ואיהו סבר, דלא נתקן שהשליח ציבור יזכיר ברכת כהנים, אלא דוקא בשאין שם כהנים, והכהנים הם שמתפללין שתחול ברכתם, ולא שליח ציבור. וגם לישנא דקורא "כהנים" לא משמע הכי.

(יז) **גמ'**, ולאחד אינו קורא כהן. כתב **התוס' הרא"ש**, דאין לפרש לאחד אין קורא "כהנים", שאין כהן יחיד עולה לדוכן. דהתנן **בברכות** (לד.), אם אין שם כהן אלא הוא, אם מובטח הוא שנושא את כפיו וחוזר לתפלתו עולה לדוכן. והביא דיש מפרשים, דאין קורא כהן, היינו דאם אין שם אלא כהן אחד אינו עובר בעשה אם אמרו לו שיעלה לדוכן ואינו עולה. והכי פירוש, לאחד אינו יכול לקרות ולכופו לעלות. ו**התוס' במנחות** (מד.) ד"ה כל כתבו בשם ר"ת, דאפילו כהן אחד עולה לכל הפחות מדרבנן, ודייק מהא דלא קאמר "שני כהנים עולים ולא אחד".

(יח) **רש"י** ד"ה אמור להם, ששליח ציבור מזהיר אותן לברך. וכן כתב **תוס' הרא"ש**. אמנם **התוס' בברכות** (לד.) ד"ה לא, כתבו בשם ר"ת, דאין שליח ציבור יכול לקוראם, דחשיב הפסקה בתפילה, אלא אחד מבני הקהל קוראם. והא דאיתא "לשנים קורא כהנים", לאו אשליח ציבור קאי. עוד כתבו, דיש שרוצים להתיר לשליח ציבור עצמו לקרות כהנים אפילו לפירוש רבינו תם, דמה דפירש דהוויא הפסקה היינו דוקא בימיהם דמיא דמיא כשתימו ברכת הודאה לא היו אומרים אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו' כדמוכח **לקמן** (לט:), אבל עכשיו שהורגלו לומר "אלוקינו" בלשון ברכה ותפילה, אין כהנים הנאמר בהמשך לכך הפסק. ועיין לעיל אות ט"ז בשם **תוס' הרא"ש** דאין לומר אלוקינו וכו'.

(יט) **בא"ד**, שם. עיין באות הקודמת. כתבו **התוס' בברכות** (לד.) ד"ה לא, דיש שהיו רוצים לומר דכמו דאין שליח ציבור רשאי לקוראם כהנים דחשיב הפסקה, כמו כן אין שליח ציבור רשאי להקרות "יברכך" לכהנים, דהוי הפסקה. אבל כתבו דאיתא **במדרש**, אמור להם, מלמד שהשליח ציבור אומר להם על כל דיבור ודיבור.

דף לה ע"ב

(כ) **גמ'**, מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים. כתב **בהגהות הרד"ל**, דדריש לה מדלא כתיב "וישימו" לשון ציווי, אלא "ושימו". דהיינו, הלואי ישימו שמי עליהם ואברכם.

(כא) **גמ'**, כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה וכו'. **התוס' בראש השנה** (כה:), ד"ה הכא, הוכיחו מסוגיא דהתם, דכיון דעלה לדוכן פעם אחת ביום שוב אינו עובר בעשה ד"אמור להם". ו**בתוס' במנחות** (מד.) ד"ה כל כתבו, דדוקא כשאומר לו עלה ולא עלה עובר, כדכתיב "אמור להם". עוד כתבו, דדוקא כשעומד בבית הכנסת ואומר לו עלה עובר, אבל אם עומד בחוץ אינו עובר.

(כב) **גמ'**, שם. כתב **הרמב"ם** (פט"ו מנשיאות כפים הי"ב), דכל כהן שאינו עולה לדוכן, אף על פי שבטל מצות עשה אחת, הרי זה כעובר על שלש עשה. וביאר **הכסף משנה** (שם), דהרמב"ם סבר דהא דאיתא בסוגיין "עובר בשלש עשה", לאו דוקא. אלא הרי זה כעובר משום דליכא לשון ציווי אלא "כה תברכו".

(כג) **גמ'**, כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה וכו'. הקשה **הקרנן**

ליתא, שהרי לא היו עומדים לדוכן עד אחר גמר עבודת התמיד, כדתנן **בתמיד** (לג:), וברכו את העם ברכה אחת כו'. ועוד, דאיתא **בתענית** (כו:), שלש פעמים ביום הכהנים נושאים כפיהם וכו', ואם כן הוה ליה למיתני ד' פעמים, אחת לפני הקטרה ואחת לאחר הקטרה. וכתב, דכבר הרגישו בזה **התוס' בברכות** (יא:), ד"ה וברכת כהנים. ולכן פירשו, דהאי "וברכת כהנים" בלא נשיאת כפים קאמר, כמו שאנו אומרים עכשיו. ואם כן לא הוה להו לתוס' הכא להביא ראיה אלא מן המשנה בתמיד.

(ח) **גמ'**, שמי המיוחד לוי. הקשה **הרש"ש**, **רש"י** בפירוש התורה (ויקרא פי"ט י"ב) גבי "ולא תשבעו בשמי לשקר" פירש, לפי שנאמר "לא תשא את שם ה' וגו'" יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד, מנין לרבות כל הכינויין, תלמוד לומר "לא תשבעו בשמי לשקר" כל שם שיש לוי. והמשך **הכמה** (שם) הביא מקור הדברים מהתורה **כהנים** (שם פ' כו), מה תלמוד לומר לפי שנאמר "לא תשא שם ה' אלוקיך לשוא", שיכול אין לוי חייבים אלא על שם המיוחד לבד, מנין לרבות כל הכנויים תלמוד לומר "בשמי" כל שם שיש לוי. והקשה מהא דתנן **בספרי נשא** (פ' כ"ט) כה תברכו בשם המפורש כו' תלמוד לומר "ושמו את שמי" שמי המיוחד לוי. והביא **הרא"ש** בפרק שבוטעת העדות (סימן כד) תירץ, משום דכתיב "וחללת את שם אלוקיך", והרי שם אלוקים אינו שם המיוחד לו, ועל כרחך "דבשמי" היינו כל שם שיש לוי. והקשה **להרמב"ם** (פ"ב משבועות ה"ב-ג) דשם המיוחד היינו כל ז' שמות שאינן נמחקין. ועיין בדבריו שהאריך, ולבסוף כתב, דיתכן ד"בשמי" הוא כנוי, דאות "בית" מורה יחס, אבל היכא דכתיב את שמי היינו שם המיוחד. אמנם **במשכיל לדוד** (שם) ביאר דאין הדרשה ממשמעות לשון "בשמי", אלא דדרשינן ליה באם אינו ענין לשם המיוחד, שכבר נאמר "לא תשא וכו'" תנהו ענין לכנויין.

(ט) **תוס' ד"ה הרי, בתוה"ד**, ונראה דמזה הטעם נמנעו וכו' משמת שמעון הצדיק. הקשה **התוס' רי"ד ביומא** (לט:), היאך נמנעו, הא נתחייבו מקרא להזכיר במקדש את השם ככתבו. ותירץ, דאינו חובה אלא רשות. עוד תירץ, דאותו שם שנמנעו מלהזכירו היינו שם בן ארבעים ושתים אותיות כדאיתא **בקיודשין** (עא:), שהיו מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים, אבל שם בן ארבע אותיות ככתבו היו מוכירין אפילו לאחר מותו.

(י) **בא"ד**, שם. הקשה **הרש"ש**, הא כהן גדול ביום הכפורים היה מזכיר י' פעמים שם ה', כדאיתא **ביומא** (לט:), ומשמע דעשה כן אף משמת שמעון הצדיק. ותירץ, דאולי ביום הכפורים היה לעולם גילוי שכינה, כדכתיב "כי בענן אראה". או, דסרסנין לקרא הכי, "בכל המקום אשר אבא אליך, אזכיר את שמי וברכתיך" (והגמרא לאו דוקא נקטה הסירוס), ומשמע דדוקא בשעת ברכה קפיד אגילוי שכינה, אבל שלא בשעת ברכה כמו כהן גדול ביום הכפורים לא קפיד.

(יא) **בא"ד**, כהן שברך ברכת כהנים בישיבה וכו'. **הקרנן אורה** דייק משמעתין, דיושב פסול אפילו בגבולין. והקשה, אמאי הא לענין עבודה נמי יושב כשר בבמה, כדאיתא **בזבחים** (טז). "לעמוד ולשרת לפני ה'" ולא בבמה, וכי עדיפא נשיאת כפים בגבולין משירות בבמה. ותירץ, דצריך לומר דבנשיאת כפים דלאו עבודה היא, לא מסתבר ליה לחלק בין מקדש לגבולין. אבל כתב, דמכל מקום קשה קצת אמאי קאמר רבי יאשיה אינו צריך, הא מגזירה שווה עדיף למילף דשמעינן נמי בגבולין.

(יב) **בא"ד**, הואיל ואיתקיש ברכה לשירות. הקשה **בהגהות הרד"ל**, הא מסקינן **בתענית** (כה:), דאסמכתא בעלמא היא, וטפי הוה להו למנקט גזירה שווה ד"כה תברכו" דמקשינן להר גרזים והר עיבל, דמשמע דדרשה גמורה היא דמינה ילפינן לשון הקודש. עוד הקשה, דלפי הגמרא **בתענית** (שם) דהוי אסמכתא, לשון אינו צריך דקאמר רבי יונתן לא יתיישב, דקאמר תנא קמא דרשה גמורה ואהדר ליה איהו אין צריך מהא דאיכא אסמכתא.

(יג) **גמ'**, פנים כנגד פנים. כתב **רש"י לקמן** (לט:), ד"ה לעקור, דמחזירים פניהם כלפי הציבור מיד אחרי שהשליח ציבור קורא כהנים. וכן פסק **בשולחן ערוך** (סימן קכ"ח סעיף י"א). אמנם **המשנה ברורה** (שם סק"מ) כתב, דיש מהראשונים דסבר, דברכה זו מברכין קודם שמחזירין פניהם, והמדקדקין יוצאין ידי שניהם, דהיינו שמתחילין הברכה בעוד שפניהם כלפי ההיכל, ובתוך הברכה מחזירין פניהם כלפי העם וגומרין.

(יד) **גמ'**, או אינו אלא פנים כנגד עורף וכו'. כתב **הפורת יוסף**, דלפי מה דאמרינן **לקמן** (מ:), אמר רבי יצחק, לעולם תהא אימת ציבור עליך, שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי התיבה. חזונו דמן הסברא היה לנו

אמנם המהרש"א (בחיידושי אגדות) כתב, דלפי דקדוק הלשון "אל תלחם" ולא קאמר "אל תאכל לחם", נראה לפרש, דהקרא איירי אנפשו על האוכל מצר העין. שאמר "אל תלחם" שאכילתך מלחמו לא יטעם לך בו טעם לחם, וזהו שמסיים "אל תתאו למטעמותיו" שלא יטעם לך טעם האכילה אצלו אלא כמו דבר שטעמו מר.

לא) גמ', אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי העין וכו'. הקשה המהרש"א (בחיידושי אגדות), מאי מיייתי מקרא דאמרו זקני בית דין, הא אינהו אמרי שלא בא לידנו ופטרנוהו בלא מזונות, דהיינו דלא היו צרי עין לגביו, ואף על פי כן מביאין עגלה ערופה. מאידך דוחק לומר, שלא באת עגלה ערופה לכפר על צרי העין, אלא להזכיר שלא היו צרי עין. וביאר דוקני הבית דין אמרו, "ידינו לא שפכו" אנו לא פטרנוהו בלא מזונות, אבל אם אחד משאר העם פטר אותו בלא מזונות כפר לעמך וגו'.

לב) גמ', לא קשיא הא דאניסי הא דלא אניסי. כתב הביאור הלכה (סימן קכח סכ"ד ד"ה אם הם אנוסים), ד"עם שאחורי הכהנים" לאו דוקא, שהוא הדין אם הוא בעיר ויושב בביתו ואינו הולך לבית המדרש, דאינו בכלל ברכה, ואפילו ביתו עומד נגד פני הכהנים, מדאין הברכה חשובה בעיניו לבא ולשמוע. והא דאיתא בסוגיא דלפניהם וצדיהם אחורי המחיצה הם בכלל הברכה אפילו בדלא אניסי, היינו כשהוא עומד בסמוך לבית הכנסת מבחוץ, ששומע הברכה וחפץ להתברך, ואף שלא היה אנוס בדבר והיה יכול לבא בפנים.

לג) רש"י ד"ה אישתייר, מקצתן עולין לדוכן וכו' הלכך כולן עולין. הקרן אורה, דייק מפירושו, דהיכא דיש לשייר עשרה לענות אמן, טוב יותר שלא יעלו כולם אלא ישיירום לענות אמן. ואם כן הא דתניא ד"כולן עולין", היינו דליכא אלא עשרה בבית הכנסת, דאי איכא אחד יותר, הוא יברך וכולן יענו אמן. אבל מלשון הרמב"ם (פט"ו מתפלה ה"ט) נראה, דאין כאן מצוה יותר לחלוק ולענות אמן, והא דתנן דמקצתן עונין אמן, היינו אם נשאר מקצתן ולא עלו לדוכן הם עונין אמן. אלא דאם כן קשיא מאי קמשמע לן. ועוד, מאי אייריא נשתייר בי עשרה, אפילו פחות מעשרה, אם לא עלו אמאי לא יענו אמן. ועיין באות הבאה.

לד) גמ', לא קשיא הא דאישתייר בי עשרה וכו'. עיין באות הקודמת. וכתב הכסף משנה (פט"ו מברכת כהנים ה"ט), דהא דבעינן הכא שישתיירו עשרה דווקא, וגבי ישראל סגי בעשרה עם הכהנים. משום דהתם ישראל הם העונים אמן, אבל הכא דכולם כהנים, לא חשיבי לברכת כהנים לענות אמן אלא אם כן העונים עשרה. וביאר המשנה ברורה (סימן קכ"ח סק"א), דשאני ישראל כיון דעיקר ברכת כהנים על ישראל נאמרה. אמנם הגרע"א (על הרמב"ם שם) כתב, דאף אם לא נשאר עשרה כהנים, וגם ליכא נשים וטף לענות. מכל מקום אין מבטלין נשיאות כפים, אלא דאין כולם עולים אלא מקצתם, כדי לענות אמן. אבל היכא דיש נשים וטף לענות אמן, כולם עולים, כיון דלא יהיה חשיבות עשרה שיענו, סגי בעניית נשים וטף. והוא הדין אם יש פחות מעשרה ישראלים, ישארו כמה כהנים למטה כדי להצטרף עמם להיות עשרה עונים, דאין שום ראייה דעונים ישראלים חשובים יותר מכהנים. ועיין באות הבאה.

לה) גמ', שם. כתב השולחן ערוך (סימן קכח סכ"ה), דאם יש שם יותר מעשרה כהנים, היתרים מעשרה יעלו ויברכו והעשרה עונים אחריהם אמן. וכתב הביאור הלכה (שם ד"ה יותר מעשרה), דמהאי לישראל משמע, אפילו יש רק אחד עשר עם השליח ציבור, דהאחד מברך והעשרה יענו אמן. והקשה, דלכאורה בכהאי גוונא מוטב היה שיעלו כולם ויענו אמן הנשים והטף, דיקיימו הכהנים מצות עשה של נשיאת כפים, מה שאין כן אם יעלה רק אחד לדעת איזה פוסקים הוא רק מצות עשה מדרבנן. ותיירך, דבנידון דידן כל עיקרו של הנשיאות כפים הוא מדרבנן בעלמא, דהרי אין כאן שום ישראל האומר לו לברכו, ונשאר בצריך עיון.

אורה, וכי משום שלא עלה בעבודה יפטר ממצות עשה דאורייתא, דהא חיובא על כרחך לא תלי בעבודה שבתפילה שהיא מדרבנן לכולי עלמא. ותיירך, דחכמים תיקנו כן דומיא דמקדש בעבודה, וכיון שעובר בשב ואל תעשה מצו רבנן לתקוני.

כד) גמ', שם. כתב בהגהות הרד"ל, דכל זמן שלא סיים אפילו תיבה אחרונה – "לציון", עדיין קאי בעבודה ויכול לעלות. ועוד, דקודם עבודה ודאי דאין צריך לעקור, ואולי לא מהני כלל. והוכיח, דאין מקום לברכת כהנים קודם עבודה, מדלא כתיב "ויורד לעשות" אלא "מעשות" לאחר שכבר עשה.

כה) גמ', שם. כתב הביאור הלכה (סימן קכ"ח ס"ח ד"ה אבל), דאף אם מה שלא עקר רגליו ברצה היה מחמת אונס, נמי לא יעלה, ואם עלה לא ירד. אבל אם לא היה מחמת אונס אפילו אם עלה ירד. עוד כתב (שם בד"ה שוב), דהמהר"ם מניץ מסתפק באם אמרו לו עלה אם צריך לעלות, אף שלא עקר רגליו ברצה.

כו) גמ', שם. הביאור הלכה (סימן קכ"ח ס"ב ד"ה או אם) נסתפק, בגוונא דאמרו לבהן לעלות קודם שגמר ברכת רצה, ולא רצה. ולאחר מיכן קודם שהתחילו לקרא "כהנים", יצא לחוץ ולא היה בבית הכנסת בעת נשיאת כפים, אם עובר או לא. מי נימא כיון דקראו אותו בעת העבודה, שהוא התחלת חיובו לנשיאת כפים, דבעי מדינא לעקור רגליו לעלות לדוכן, ולא רצה, עקר העשה. או דלמא, כיון דהא דשוב אינו רשאי לעלות ילפינן מאסמכתא (עיין לעיל אות כ"ב), דמדאורייתא היה רשאי אף לאחר מיכן לעלות לדוכן. אפשר, דזמן חיובא דידיה בשעה שהגיע לעצם נשיאת כפים, וכיון דהתחכם ויצא לחוץ מקודם לכן, אינו עובר אלא משום "ויראת מאלוקיך". ומסיק, דמסתבר דזמן חיובא מיקרי מעת שאר הכהנים מכינים עצמם לנשיאת כפים דהוא מעת התחלת עבודה, ועל כן כיון שכבר קראו אותו והוא הפך פניו ויצא לחוץ, עקר העשה.

כז) רש"י ד"ה והא לא עלה בעבודה, שעוקר מעט רגליו לילך לצד הדוכן בעבודה. כתב בהגהות הרד"ל, דמשמע מפירושו, דבעבודה הוא דלא עקר, ואהא קפריך ומשני דנד פורתא בעבודה, ואחר כך בברכת כהנים עולה למקום הדוכן ממש. והקשה, דלא מסתבר שיתירו לו לעקור ממקומו בעת תפלתו בחינם, דהיכן מצינו שחובה לעלות לנשיאות כפים למקום שאנו קורין דוכן, הא יכול לישא כפיו במקום שמתפלל. ומשום הכי פירש, דנושא כפים במקומו, והיינו דפריך, והא לא עקר כלל, שאסור לו לעקור בתפלה כלל, אפילו בשעת נשיאת כפים עצמה. ותיירצו "דנד פורתא", דעוקר מעט לצד אחוריו, ומראה שחזור פורתא לאחוריו כדי לעשות סימן עלייה בעבודה, והיינו דקאמר כאן נד, וכאן עקב, דכשמפלל אסור לעקור.

כח) גמ', וחוזר לתפלתו רשאי. כתב בהגהות מימוניות (פט"ו מנשיאת כפים ה"י אות ו'), דאם השליח ציבור עולה לנשיאת כפים, צריך להזהר שלא יעמוד אחר תחתיו להקרות ולומר "שים שלום", אלא מי שכיון לבו לכל התפלה עם השליח ציבור, ולא שח בשעה שהיה שליח ציבור, מתפלל. והקשה בהגהות הרד"ל, הא בהדיא תנן "וחוזר לתפלתו", ואף על גב דאמרינן לקמן (לט): שאין הכהנים רשאים להחזיר פניהם מן הציבור עד שיתחיל השליח ציבור "שים שלום", ואם כן אין השליח ציבור עצמו יכול להתחיל "שים שלום" ופניו מוחזרין מן התיבה אל הציבור כדמוכח בברכות (כא:), מכל מקום אולי לא מעכב בדיעבד, ונשאר בצריך עיון.

כט) גמ', מנין שאפילו עופות מכירין בצרי העין. כתב המהרש"א (בחיידושי אגדות), דהא ודאי דעופות אינן בני דעת ושכל להכיר בזה. אבל קאמר, דהקב"ה המשביע לכל חי רצון, אינו מזמין המזון לעופות אצל ציידים צרי עין. עוד פירש, דדרך הציידים להשליך חטים ושעורים למקום אחד גם קודם הצידה, להרגיל העופות שם, וציידים צרי העין ממעטים בזה גם בשעת צידה, ובזה מכירין בו שלא בא אלא לצוד אותם ומרחיקין עצמן מצידתו. **ל) רש"י ד"ה כי כמו שער בנפשו,** מירר והשעיר בנפשו של צר עין וכו'.

הצטרף גם אתה ללומדי ה"דרה הירמיה" בעירך!!!

זמני השיעור בדרה היומי בעיון ע"י רבני הכולל בכל יום בין השעות 9:45-10:45 בבית המדרש "משכן אהרן" שע"י חניכי ישיבת פוניבז' מודיעין עילית ת"ו

למנויים, לתרומות, להנצחות ולכל ענין 050-4102442 ענין Sbma@kavnaki.net כמו כן ניתן להשיגו ב"שטייגען" http://www.shtaygen.co.il/?CategoryID=1124

יש אנשים שרוצים לעשות יד ושם לזכר עולם על נשמת אבותיהם ועושים להם מצבה של אבן וכו'... יתנדב עבורו איזה ספר הצריך לרבים ללמוד בו, ויכתוב עליו את שמו, ובכל עת שילמדו בו יהיה לנחת רוח לנשמת הנפטר... (הח"ח באהבת חפד"ח ב"פ"ט"ו)